

Acta Beregsasiensis

2010/2

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2010
IX. évfolyam, 2. kötet
Том IX, № 2
Volume IX, № 2

УДК 001(477.87)
ББК 72.4(4УКР-43АК)
А-19

Az Acta Beregsasiensis a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos kiadványa. Jelen kötet a 2010-es év első felének magyar, ukrán, angol és német nyelvű tanulmányait foglalja magába. Az intézmény tanárai, hallgatói, valamint külföldi tudósok munkáit publikáló kötet a nyelv- és irodalomtudomány, a történelem, pedagógia, biológia, gazdaság és más tudományágak különböző területeit öleli fel.

www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/kiadvanyaink/110-a-ii-rakocz-ferenc-karpataljai-magyar-fiskola-tudomanyos-evkoenyve

SZERKESZTÉS: *Kohut Attila, Penckófer János*

KORREKTÚRA: *G. Varcaba Ildikó*

TÖRDELÉS: *Garanyi Béla*

BORÍTÓ: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: *dr. Orosz Ildikó, dr. Soós Kálmán*

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

ISBN: 978-966-2595-01-7

© A szerzők, 2010

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Történelem- és társadalomtudomány

BOCSKOR ANDREA: A Rzeczpospolita és korának képe az ukrainai történelemtankönyvekben	9
KOSZTYÓ GYULA: Kárpátaljai régészeti kutatások 1945–1991 között a kárpátaljai magyar sajtóban	29
VÁRADI NATÁLIA: 1956-os deportálások a Szovjetunióba (a KGB dokumentumai alapján)	39
BARÁTH JULIANNA: Thököly-iratok a Kárpátaljai Állami Levéltárban	57
BRAUN LÁSZLÓ: Kálvin János társadalmi és politikai nézetei	63
MAROSI ISTVÁN: Firczák Gyula (1836–1912) munkácsi püspök élete és munkásságának súlypontjai	75

Nyelv- és irodalomtudomány

GAZDAG VILMOS: A magyar nyelvjárásokra gyakorolt szláv hatások vizsgálata (Tudománytörténeti vázlat)	91
MIZSER LAJOS: Kis- és Nagybégány családnevei	99
SEBESTYÉN ZSOLT: Elpusztult falvak névmagyarázatai a történelmi Bereg megyéből ...	107
VÍGHNÉ SZABÓ MELINDA: Lexikalisch-semantische Untersuchung des Baltendeutschen mit dem Standarddeutschen	115
BRENZOVICS MARIANNA: Az erő tárgya és alkalmazója. Heidegger Antigoné-értelmezése	129

Oktatás, képzés, iskola

BOROS LÁSZLÓ: Állami és magángyűjtemények Kárpátalja területén 1877 és 1918 között	133
SZAMBOROVSKYKNÉ NAGY IBOLYA: Az iskolairányítás szakmai átalakítására tett próbálkozás a Szovjetunióban (1982–91)	139
ILONA HUSZTI–MÁRTA FÁBIÁN–ERZSÉBET BÁRÁNY: Fifth graders' receptive skills in English and Ukrainian	153

LECHNER ILONA: Spielerische Arbeitsformen im Fremdsprachunterricht Schlussfolgerungen einer empirischen Untersuchung	163
---	-----

Gazdaság, biológia

ТОВТ ЙОЖЕФ: Регіоналізм, як філософія входження в Європейський Союз через розбудову місцевого господарства та території.	175
DR. SZPÁSSZKY GÁBOR: A beruházások fejlődése Kárpátalja népgazdaságában	181
HADNAGY ISTVÁN: A megújuló energiaforrások felhasználásának lehetőségei és jelenlegi helyzetük Kárpátalján	187
MELYNCSOK ADRIENN: A vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (Corporate social responsibility) bemutatása és helye a mai gazdasági életben	195
PINTÉR ÁKOS: Az európai poszt szocialista országok légi személyközlekedésének jellemzői, közelmúltbeli változásai	205
GÉCSE MÁTYÁS: Alanyhasználat Ugocsa és Bereg megyék kajszi természetében	223
GORONDI TAMÁS–ILLÁR LÉNÁRD: A Borsa-folyó puhatestű faunájának vizsgálata a benei szakaszon	229

Könyvekről

SÉRA MAGDOLNA: Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban. Tájékoztató füzet szülőknek és pedagógusoknak	239
MOLNÁR ANITA: Az Üveghegyen innen. Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés	241
<i>Eseménynaptár</i>	244

A Rzeczpospolita és korának képe az ukrainai történelemtankönyvekben¹

Rezümé Közép- és Kelet-Európa országainak, népeinek több évszázadra visszanyúló történelme szoros szálakkal fűződik egymáshoz. E szálak pozitív és negatív teherként hárulnak a nemzetek, államok mai viszonyára is. A tartós történelmi közelségben élők múltját hol baráti-jószomszédi, hol pedig ellenséges viszony jellemezte. Pozitívnak tekinthetők szövetséges együttműködések, kulturális, gazdasági és egyéb kölcsönhatásaik, viszont a határvilongások, nemzeti és vallási szembenállásaik olyan negatív képet és sztereotípiákat alakítottak ki, melyek felszámolása a jelenkorra hárul. Jó példa erre Ukrajna és Lengyelország viszonya, akik a Rzeczpospolita, lengyel–litván nemesi köztársaság idején egy államkeretben éltek. A fentiek alapján a tanulmány célja megvizsgálni az ukrainai középiskolai történelemtankönyvek milyen képet, sztereotípiákat rögzítenek a Rzeczpospolitáról és koráról, hogyan ábrázolják és értékelik az időszak kulcskérdéseit, eseményeit: a lublini uniót, a kozákság intézményét és a Zaporizzsjai Szicset, a nemzeti-függelenségi harcokat és az ún. Ruina időszakot, a nemesi köztársaság három felosztását.

Резюме Багатотисяліва історія країн Центральної та Східної Європи є нерозривною. Їх пов'язують добросусідські, союзні, політичні, культурні та економічні зв'язки, які здебільшого вважаються позитивними в історичному процесі. Однак також слід звернути увагу на територіальні сутички, національні та духовні протистояння, які мають негативний вплив на сьогоденні відносини. Наочним прикладом наявності таких конфліктів є стосунки між Україною та Польщею, доби Польсько-литовської республіки та Речі Посполитої. У зв'язку з цим, мета роботи з'ясувати, як оцінюється ця доба (1569-1795) в українських підручниках з історії, які аспекти українсько-польських відносин висвітлено на сторінках підручників, а також як показано ключові проблеми цього періоду: Люблінську унію, козацтво та Запорізьку Січ, національно-визвольні змагання та Руїну, три поділи Речі Посполитої.

Közép-Kelet-Európa országainak és népeinek történelme az elmúlt századok során számos szállal kötődött egymáshoz. Egyiket sem lehet tehát megérteni és bemutatni a többi megkezdésével. Egybehangzó vélemények szerint számításba kell vennünk a hosszú történelmi „együttmenetelést”, az együttélést, az élet legkülönbözőbb területein jelentkező kölcsönhatásokat – vagyis azokat az elemeket, amelyeknek figyelembevétele a korszerű historiográfiai elemzések és szintézisek alapvető követelménye. Ihor Sevcenko, kortárs ukrán történész megfogalmazása szerint: „Nincs értelme Ukrajnáról és Fehéroroszországról beszélni Bizánc említése nélkül, mint ahogyan a Lengyelországra való kitérítés nélkül sem. Mindjárt hozzá kell tennünk: természetesen ugyanígy nem lehet megérteni Lengyelország és Litvánia történelmét sem a fehérorosz és az ukrán kapcsolatok feltérképezése nélkül. Ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy egészében véve nem éppen „simán gördülő” történelemről van szó. Ez a história telis-tele van kisebb-nagyobb, mély és nemegyszer tartós konfliktusokkal, antagonizmusokkal.”²

A mai Fehéroroszország, Litvánia és Ukrajna kulturális és nemzeti gyökereinek kutatásánál időben mélyre kell nyúlni, hisz ezek szervesen kapcsolódnak az egykori lengyel nemesi köztársaság sokszínű, pluralista világához. A későbbi változások, az intenzív oroszosítási folyamataival együtt sem voltak képesek végképp semlegesíteni őket. Az ukrán, a fehérorosz és a litván társadalom éppen a soknemzetiségű lengyel nemesi köztársaságban átvett nyugati befolyás révén teremtett magának tartós kulturális alapokat. Annak ellenére, hogy a lengyelekkel való együttélés pozitívumait sokan elutasítják – az ukrán nemzeti nemesség ellengyelesítése és a saját nemzeti kultúra fenyegetettségeként fogták fel –, a XVII. század eseményeinek nagy szerepe volt az ukrán nemzettudat kialakulásában is.

A rossz irányba fordult lengyel–ukrán viszony hátterében az együttélés során „el-szenvedett” vélt és valós sérelmek mellett, a XX. századi konfliktusok sora is ott rejtett: Lemberg hovatartozása, a második világháború utáni területi viták, valamint erőszakos ki- és áttelepítések (pl. Visztula-akció) vagy Katyn. Az utóbbi évtizedek politikai eseményei –

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, tanár.

¹ Készült a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, Dunatéli népek kutatása szakalapítványának támogatásával.

² KŁOCZOWSKI, JERZY, 1998: Fehéroroszország, Litvánia, Lengyelország és Ukrajna történetének új összefoglaló feldolgozásai. /– Regio. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam, 4. szám. 133. o.

főként a Szovjetunió széthullása – és a nemzeti mozgalmak nemcsak a függetlenség megszerzéséhez vezettek el, hanem a társadalomban és közvéleményben szinte egyöntetűen megjelent az igény a vitás kérdések békés megoldására. Nemsokára elkezdődött a történezszer rendszeres együttműködése is, melynek fontos lépése volt Fehéroroszország, Litvánia, Lengyelország és Ukrajna honi és emigráns történezszeriek 1990. április 28–május 6. között Rómában tartott találkozója.³ A nyílt történezszeri párbeszéd következtében a társadalomban felmerült az egykori közös értékek felelevenítése is. Erre utal az is, hogy Ukrajna és Fehéroroszország kultúrájában szinte szimbolikus jelentőséget kaptak olyan – a lengyel nemesi köztársaság idején élt – történelmi személyiségek, mint Pjotr Mohila és Franciszek Skvarina.⁴

Az egykori szuperbirodalom romjain létrejött államokban – mint amilyen Ukrajna is – elsősorban az immár másként definiált és egykor testvérként számon tartott Moszkvával szemben kellett kinyilvánítaniuk a szuverenitásukat és identitásukat. A nemzetépítés ezért a korábbi metropolisszal való küzdelemben valósul/valósult meg. A küzdelem sajátos ízet pedig az adja, hogy az ukrán nemzeti identitást csak a nemzeti mítoszok és szimbólumok újradefiniálásával és az orosz történelmi és kulturális hagyományok elvitatásával tudja az ukrán politikai elit megteremteni, miközben a tét az állam léte, fennmaradása.⁵ Ukrajna új önmeghatározásában ezért központi kérdés a saját, önálló múlt, pontosabban az orosz múlttól való elkülönülés. Az orosz–ukrán történelmi felfogás legalapvetőbb kérdése az, hogy bebizonyítsa a keleti szláv népek közötti kulturális különbséget. Ennek talán legvitatottabb szakasza a Kijevi Rusz és a Moszkvai Állam kialakulása közötti időszak.⁶ De az öndefiníció fontos elemének tekinthető még az én-, illetve ellenségképek kialakítása is, ahol az ÉN – az mindig túlsordultán pozitív.

Az ukrán–orosz–fehérorosz nép nyelvi, kulturális és identitásbeli elkülönülése részben a tatár hódítás eredménye. A Rusz nyugati és délnyugati területein a XIII. század második felétől a lengyel–litván hatás megerősödött. Ez a szláv egység felbomlásához vezetett és lényeges különbséget eredményezett a tatár uralom alá került, illetve az önálló részek között. A különböző politikai keretek közötti fejlődés – „a vlagyimir-szuzdali részekben a tatár birodalom szervezési hatása érvényesült, a nyugati részekben, pedig a lengyel–litván uralomé”⁷ – tovább erősítette az oroszok és ukránok lakta területek közötti különbségeket. A szétválás a nyelvi dialektusok területén is végbement. A Rusz alatt is különböző dialektusokat használtak, azonban ez nem egyezett meg a mai nyelvi és politikai határokkal. A mai orosz nyelv a középorosz nyelvjárársból alakult ki. A belorusz és az ukrán pedig a litván kancelláriában meghonosodott nyugatoroszból jött létre. A két nyelv közötti mai különbségek pedig az eltérő etnikai hatásokkal magyarázhatók. A nyelvi különbségek mellett a hagyománybeli eltérések kialakulásához a vallási impulzusok is hozzájárultak mint az ukrán részekben megjelent katolikus hatás, amelynek segítségével élő kapcsolat alakult ki a Nyugat és Russzia Minor között. Mindezek hátterében az új hatalmak ortodox egyházhoz való viszonya húzódtott. A tatárok toleranciájának köszönhetően a pravoszláv egyház a „ruszkij - tudat őrzője, ápolója, illetve a moszkvai egyesítő politikával együttműködve a küldetéstudat propagálója lett”.⁸ A lengyel–litván uralom alá tartozó területen viszont a katolikus egyház missziója erős hatással volt az ortodox egyház tevékenységére, növelte a távolságot „az egykori óorosz (ruszkij!) népességen és nyelvhasználaton belül”, az oktatás szervezése révén pedig a kulturális különbségeket is mélyítette.⁹ Nagy hatása volt továbbá egy másik fontos egyházi eseménynek, melyre

³ KŁOCZOWSKI, JERZY, 1998. i.m.: 135.

⁴ Uo. 140.

⁵ KUZIO, T., 2002.: Identitás és nemzetépítés Ukrajnában. A „másik” meghatározása. – / Régió. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 1. szám. 94. o.

⁶ TÓTH SÁNDOR, 2002: Ukrajna államiségának kialakulása és népei. / http://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/tothsandor.pdf

⁷ FONT MÁRTA, KRAUSZ TAMÁS, NIEDERHAUSER EMIL, SZVÁK GYULA, 2001: / Oroszország története. / Pannonica Kiadó, Budapest. / 85. o.

⁸ Uo.

⁹ Uo. 87.

1596-ban került sor, amikor a Jobbparti Ukrajna¹⁰ ortodox papjainak egy része a breszti unió aláírásával vállalta a római pápa fennhatóságát, de megtarthatta keleti rítusú szerzetességét, s így létrejött a görög katolikus vallás. A római katolikus és az ortodox egyház uniójából származó görögkatolikusok – a két egyházat a Breszti Zsinat egyesítette 1596-ban – alkotják az ukránság másik felét. A bal parton élő, orosz lojalitású ukránok a XVII. században élesen szembe fordultak vele, de Galíciában nemzeti egyházzá fejlődött.

Az előzőekből látható, hogy az ukrán identitás – az egységes keleti-szláv felfogástól való eltérés – viszonylag korán kialakult az eltérő kulturális hatások széthajtó ereje következtében.

Mindezek fényében a tanulmány célja bemutatni, hogy az identitástudat szempontjából oly fontos korszak milyen interpretációban kerül a középiskolás diákok elé, mennyire és milyen fényben tanítják a korszak eseménytörténetét, tehát tágabb értelemben véve, a középiskolai történelem tankönyvekben és segédkönyvekben milyen képet sugároznak a lengyelekről, a lengyel–ukrán kapcsolatokról és a Rzeczpospolita időszakáról.

A tankönyv mint didaktikai eszköz és történeti forrás a tudományos megismerés módszertanának közvetítője, érték- és kultúraközvetítő

„A nemzeti elfogultság kérdése alighanem az iskolai tankönyvekben és a népszerű összefoglalásokban figyelhető meg legjobban. A történész minél jobban kényszerül arra, hogy anyagát összesűrítse és közérthetővé tegye, annál nehezebben tudja elleplezni előítéleteit.”¹¹ – olvasható egy klasszikus Európa-történet oldalán.

A legtöbb európai országban a történelemoktatásnak hagyományosan erős nemzeti jellege volt. XIX. század kezdetekor a hazafias érzés erősítésére szerveződött. Legkezdetlegesebb formájában nem sokkal volt több, mint az uralkodócsalád tagjai nevének, adatainak és címeinek a felsorolása. Ebből fejlődött ki a nemzeti hősök, győzelmek és vívmányok ékes krónikája. Legszélsőségesebb formájában szándékosan hozzászoktatja az iskolás gyereket a nemzeti háborúkban betöltendő gyilkos-, illetve áldozatszerepéhez. A nacionalista történetírással ellenkező tendenciák is voltak, s főleg 1945 után az európai integrációs törekvések következtében változott meg a helyzet.¹²

A korábbi időszakból is említhető azonban ellenpélda, egy gimnáziumi tankönyv, amely 1889-ben az osztrák Galíciában jelent meg. Szerzője egy varsói történész, aki szerint: „modern kor harcaiban és cselekedeteiben a nemzetek nem különállva vesznek részt, hanem közösen. ...Ezért vagyunk kénytelenek a „szinkronmódszert” alkalmazni, vagyis mindazon nemzetekről beszélni, amelyek egy adott időszak eseményeiben részt vettek.” Vagyis a könyv legfőbb erénye, hogy különbséget tesz „Lengyelország” és a „lengyel-litván-rutén-porosz állam” között.¹³

A történelmileg kialakult tanrendek és a szakértelmen alapuló „új történelemírás” iskolai oktatásába való bevezetésének a problémáján kívül a fő figyelem a nemzeti elfogultságok és vallási előítéletek az európai nevelésből való kiszűrésére összpontosult. Különleges figyelemben részesültek a nemzeti történelemtankönyvek hiányosságai. Számos kétoldalú bizottság állt fel, hogy megvizsgálja az elhallgatás és a tóditás azon bűneit, amelyeket Európa minden országának az oktatói elkövettek saját és szomszédjaik

¹⁰ Az ukránok lakta területet a Dnyeper folyó osztja jobb és bal parti részre, Nyugat-Ukrajna a jobb parton, míg Kelet-Ukrajna a bal parton van. A terület kettéosztottságát a különböző országok fennhatósága, befolyása is meghatározta a történelem folyamán.

¹¹ DAVIES, NORMAN, 2002: *Európa története*. / Osiris Kiadó, Budapest. / 48. o.

¹² Uo.

¹³ Uo. 48. / KORZON, TADEUSZ, 1889: *Historja nowozytna, Tom I. do 1648 roku* (Újkori történelem, I. kötet 1648-ig). / Kraków, 1-2.

múltjának a bemutatásakor. Ebben a nyugat-németországi Braunschweigben lévő Georg Eckert nemzetközi tankönyvkutató intézet játszott úttörő szerepet.¹⁴

Az utóbbi években összehangolt próbálkozások történtek azért, hogy megtisztítsák a tananyagot a félretájékoztató legdurvább formáitól. Bilaterális tankönyvbizottságok hosszú munkával vizsgáltak olyan kérdéseket, mint a hadi események, helynevek és történelmi atlaszok, egyoldalú értelmezések. Két szélsőséges megközelítés létezik a történetírásban: a kozmikus és a provinciális. Az elsőnél azt várják el a szerzőtől, hogy a világ minden részéről írjon az összes korban, míg a másiknál a vizsgálódás egyetlen ország egyetlen rövid időszakára szűkül le. E tekintetben Davies szerint a szovjet tömb országainak központilag tervezett tanrendjei és tankönyvei jobbak voltak, mint a nyugatiak. Bár tartalmuk sovíniszta és ideologikus, kronológiai és földrajzi kereteik átfogóak voltak: minden szovjet iskolásnak meg kellett ismerkednie a történelmi fejlődés öt fokával: a primitív társadalmak, a klasszikus antikvitás, a feudalizmus, a kapitalizmus és az 1917-től létező szocializmus történetével.¹⁵

Egybehangzó vélemények szerint „nem lehet azt állítani, hogy van ideális tankönyvtípus, de azt igen, hogy vannak jól és kevésbé jól használható könyvek. Hogy mitől lesz jó egy tankönyv, azt az dönti el, mennyire elégedett vele a tanár és a tanuló”¹⁶ – olvashatjuk egy gyakorló pedagógus és módszerész megfogalmazásában, emellett azonban a tankönyvek minőségi mérésének több skáláját is megfogalmazta már a szakma.

A tankönyvek minőségi összetevőinek számba vételekor a szakemberek figyelmre egyrészt a formai elemek (külső megjelenés, kötés, címlap), másrészt a tartalmi jellemzők (szaktudományi megfelelés) és a módszertani (általános pedagógiai, tantárgy-pedagógiai) szempontok értékelésére terjed ki.¹⁷

A modern (történelem) tankönyv elmélete szerint a didaktikai megoldásokat tekintve három tankönyvtípust különböztethetünk meg attól függően, milyen formában adják át a tananyagot, valamint mit vár el a tanítás-tanulás folyamatában a tanártól, illetve a diáktól.

- Pedagógiai célzatú szintézisre összpontosító tankönyv.
- Teljesen indukcióra épített tankönyv.
- Többfunkciós (multifunkcionális) tankönyv.

Ezek a típusok határozzák meg a korszerű tankönyv szerepeit és feladatait:

- Információs szerep, amely főleg az ismeretanyag közvetítését jelenti;
- Transzformációs szerepkör, amely a gyakoroltatásban, a készségfejlesztésben és a gyakorlati alkalmazásban nyilvánul meg;
- Irányító szerep, amely abban rejlik, hogy segítséget nyújt a tanulóknak az ismeretszerzés folyamatában;
- Önképzésre, kutatásra ösztönző szerep, amely a történelemtanítás végső célja.¹⁸

Az ukrainai és kárpátaljai történelemtankönyvek helyzete az 1991. évi függetlenedés óta. Tendenciák és hiányosságok

Ukrajna 1991. évi függetlenedése új viszonyokat teremtett nemcsak a közép-kelet-európai térség politikai viszonyaiban, de egy belső átalakulási folyamatnak is a részei lehettünk, mely során a nemzetállami státust egyik napról a másikra elért nép, az új helyzetnek megfelelő állami ideológiát keres és talál meg a nacionalizmusban, melynek következtében elkezdődik az élet minden szférájának ukrán nyelvűvé transzformálása.

¹⁴ Uo. 56.

¹⁵ Uo. 49. A szovjet tankönyvek és tananyag tartalmával kapcsolatosan idézi: K. V. BAZILEVICH et al., 1947–48.: *A History of the USSR*, 1-3, Moszkva.

¹⁶ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA, 2002: Új általános iskolai történelemtankönyveink (módszertani görcső alatt). / *Közoktatás*, /1. sz. 4. o.

¹⁷ A tankönyvek megítélésének minőségi paraméterei. In: F. DÁRDAI ÁGNES 2006: *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás*. / II. kötet. / Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatának kiadványa. Budapest. / 110. o.

¹⁸ CSEPELA JÁNOSNÉ – HORVÁTH PÉTER – KATONA ANDRÁS – NAGYAJTAI ANNA, 2003: *A történelemtanítás gyakorlata. Tantárgy-pedagógiai tankönyv*. / Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. / 76–78. o.

Ez viszont azért okozott és okoz ma is konfliktusokat, mert Ukrajna 1991-ben anélkül lett független állam, hogy lakosainak többsége beszélne az ukrán nyelvet.¹⁹

Az ukrán általános és középiskolai oktatási rendszer jelenleg felemás jellegű, a 2001. előtt beiskoláztak számára 11 éves, míg az ezután beiratkozott tanulóknak 12 évet kell tanulniuk a középiskolai végzettség megszerzéséhez. Ukrajnában a hat-tízennyolc éveseket oktató intézményeket összefoglaló néven általános képzésű iskoláknak nevezik.²⁰

Az általános középfokú oktatásról szóló törvény szerint az iskolák három fokozatúak. Az I. fokozat a négy évfolyamos elemi iskola, a II. az első fokozatra épülő öt évfolyamos általános iskola, a III. pedig a II. szintre épülő középiskola. Eszerint Ukrajnában vannak ún. I. fokozatú iskolák, ahol csak elemi osztályok működnek; vannak I–II. fokozatú iskolák, ahol kilenc évfolyamot végezhetnek el a tanulók; s vannak I–III. fokozatú intézmények, a hagyományos középiskolák, amelyekben az elsőtől a tizenegyedik osztályig (az érettségiig) tanulhatnak.²¹ Történelmet a második és a harmadik fokozaton oktatnak.

Függetlenné válása után a gazdasági, kulturális élet, a közös történelmi múlt számai továbbra is megmaradtak.²² A 90-es évek elején a nemzeti öntudat megerősödésének egyik alap gondolatává vált az oktatás megreformálása. Ez a reformfolyamat napjainkban is zajlik, s még nem fejeződött be. A történelemtanítás terén a legnagyobb változtatásra 1991-ben került sor, amikor a Szovjetunió története helyett Ukrajna történetét kezdték tanítani az iskolákban. A kezdetekig visszamenően felülbírálták, átértékelték a múlt történéseit, gyakran teljesen más következtetésre jutva, mint néhány évvel korábban. Új, nemzeti történelem született, de ugyanolyan erőltetett és művi lett, mint korábban a szovjet, hiszen Ukrajna szuverén államiságának sincs nagy múltja.²³

„A történelem, „úgy, ahogyan volt”, nincs sehol. A történelmet az egyéni és a közösségi emlékezet, tapasztalat őrzi, és az emberek szellemi és fizikai ereje által teremtett tárgyak, valamint az oktatott művek tükrözik. (...) Nem véletlen hát, hogy minden, legitimitásában bizonytalan vagy totális hatalmi-társadalmi igénnyel fellépő ideológia, rendszer a múltat is uralni akarja...” – fogalmazta meg művében neves kortárs történészünk, Tökéczki László.²⁴ Hasonlóan lehetne jellemezni az ukrán nép helyzetét, mely több évszázados küzdelem után csak a XX. században nyerte el függetlenségét. Nem csoda tehát, hogy folytonos államiság hiányában az ukrán köztudatban, sajtóban, tankönyvekben történelmi távlatokról, eseményekről beszélve sokszor, de nem mindenütt az „ukrán földek” fogalmát használják. Vagyis a múlt rekonstrukciójánál a nemzeti történelem folyamatosságának záloga az ukrán akta területek folytonossága. Pedig a jelenlegi Ukrajna területén több mai ország is osztozott (pl. Litvánia, Lengyelország, Oroszország, Magyarország stb.), míg az ukrán etnikumú földek különállósága is rövid ideig létezett²⁵. A történészek

¹⁹ ZOLTÁN ANDRÁS, 2001: A nyelv mint a nemzetudat egyik eszköze Közép-Európában / Kamusella, Tomasz D. I.: Language as an instrument of nationalism in Central Europe. = Nations and Nationalism, 7. vol. 2001. 2. no. 235–251. p. – / Kisebbségkutatás / 4. sz.

²⁰ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA, 2003: A történelemoktatás jelenlegi helyzete Ukrajnában. – / Történelempedagógiai füzetek. / 15. sz. Budapest. / 121–144. o.

²¹ BEREKSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICKÓ ISTVÁN, 2004: Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező. – / Magyar Nyelv, C. évfolyam. 2. sz. / 197. o.

²² Néhány éve Ukrajna még mindig nemzeti identitása minőségi alapú tartalmának meghatározásával küszködött. Az etnikai identitás két formája vetélkedett egymással: az ukrán etnikai nemzeti identitás és a keleti szláv etnikai nemzeti identitás. Korábbi, '90-es években végzett közvélemény-kutatásokból az derült ki, hogy az utóbbinak több híve volt, hisz az orosz–ukrán testvériség már beleivódott a tömegek tudatába. Lásd!: SHULMANN, STEPHEN 2005: A polgári és etnikai nemzeti identitás körvonalai Ukrajnában (Bosznay Csaba). – / Kisebbségkutatás / 14. évf., 4. szám. / 547–548. o. / Napjainkra úgy néz ki, hogy Ukrajna nagyon is megtalálta nemzeti és állami ideológiáját és ez a nacionalizmus.

²³ Először 1918-ban kiáltotta ki az Ukrán Központi Tanács a független Ukrán Népköztársaságot, ám néhány hónap múlva bolsevik uralom alá került. 1919. január 6. után 1991-ig Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságként létezett.

²⁴ TÖKÉCZKI LÁSZLÓ, 1999: Beszéljenek a szövegek! Olvasásra ösztönzés és történelemtanítás. – / Történelem, eszmék, politika. / Kairosz Kiadó, Budapest. / 333. o.

²⁵ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA: Történelmi és (szinte) változatlanul (A történelemtanítás régen és ma k. h. 22–44 között, Ukrajnában). Történelempedagógiai füzetek. MTT Tanári Tag. és az ELTE BTK kiadványa. Sorozatszerk.: Szabolcs Ottó. 25. Budapest, 2007. 13. p.

mégis nagy figyelmet fordítottak a dicső múlt, az őshonos területek történelmének megírására, hiszen az iskolákban ezek tanítása révén nevelődhet az új ukrán nemzedék.²⁶

A Rzeczospolita és a XVI–XVIII. századi lengyel–ukrán kapcsolatok megjelenítése az ukrainai történelemtankönyvek hasábjain

A lengyel–ukrán történeti kapcsolatok és azok tankönyvi megjelenítése felülvizsgálatának az igénye már több mint egy évtizede felmerült. Sőt, itt nemcsak a lengyel–ukrán antagonizmus problematikája volt kiemelve, hanem az egész kelet-közép-európai térség integrációs törekvései érdekében létrejött egy történeti együttműködés a múltbéli viták és sérelmek megvitatására. A kísérlet összefogója, irányítója és központja a Közép-Európa Intézetek Föderációját is létrehozó lublini Kelet-Közép-Európa Intézet volt. A lengyel, litván, ukrán és fehérorosz történészek együttműködésén alapuló projekt célja az volt, hogy „a régi lengyel nemesi köztársaság (a Rzeczospolita) utódországai közös múltjukat úgy dolgozzák fel, hogy a politikai, társadalmi és kulturális kapcsolatokat figyelembe véve pozitív történelmi képet vázolnak – külön is kitérve az eltérően értelmezett mozzanatokra.”²⁷

A négy szomszédos ország nevében együttműködő történész gárda munkájának eredményeképpen egy olyan sorozat látott napvilágot, melyben a térség összes államának és nemzeti társadalmának történelmét új megközelítésben tárják fel annak érdekében, hogy Közép-Kelet-Európa története az európai történelem részévé váljon. A vállalkozás szükségességét az indokolta, hogy e négy ország történetírói a XIX. században, de különösen a XX. században gyakran egymástól élesen eltérő megközelítésben mutatták be a közös történelem egészét, annak egyes eseményeit vagy folyamatait. Mindehhez társult a velük szomszédos országok – elsősorban Németország és Oroszország – történetírása, amely abban volt érdekelt, hogy az országok és az egész régió történelmét a saját szemszögéből mutassa be, hiszen az orosz, a porosz és az osztrák terjeszkedési politika nemegyszer Kelet-Közép-Európa térképének hosszú időre szóló átrajzolásához vezetett a XVIII–XIX. század során, a XX. században pedig a német náciizmus és a szovjet kommunizmus mutatott nagy érdeklődést a régiók iránt, ugyancsak messzemenő következményekkel.²⁸

A szoros együttműködés révén megszületett szintézisek²⁹ eredményeinek széles körű megismertetését és nemzetnevelő szerepét leginkább az segítené elő, ha a középiskolai történelemtankönyvek átvennék elveiket, megállapításaikat és felfogásukat. Mint ahogy a szerkesztőbizottság egyik ukrán tagjának, Jaroslav Hricaknak³⁰ az írásából kiderül: az Ukrán Nemzeti Képzési Minisztérium az eredeti szövegek bővített változatát két kötetben 1996–1997-ben kiadta és engedélyezte iskolai használatát segéd-, illetve kiegészítő anyagként. Hogy mennyire valósul meg a nemzeti múlt kritikus szemlélete a napjaink egyetemes és Ukrajna története című tantárgyak oktatásához használatos tankönyvekben, erre kerestem a választ a tankönyvek áttekintésekor, citálásakor.

²⁶ Ez nem is lenne gond, ha nem élnének területén több mint 20%-ban más nemzetiségű állampolgárok is. The World Factbook, Ukraine, Ethnic groups. / <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>. Az ukrán hozzáállás bemutatására az ötödikes tankönyvből idézek: „A több mint 37 millió ukrán mellett Ukrajnában élnek még oroszok, beloruszok, moldovánok, krími tatárok, bolgárok, magyarok, románok, lengyelek, zsidók, örmények, görögök és sok más nemzetiség képviselői. Ők együttesen alkotják az ukrán népet, Ukrajna pedig a hazájuk.” (197.)

²⁷ ILLÉS PÁL ATTILA, 1998: Történelem és integráció – konferencia a Közép-Európa Intézetben. – / Régió. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam, 4. szám. 130. o.

²⁸ KLOCZOWSKI, JERZY, 1998. i.m.: 133–134. o.

²⁹ A történeti felülvizsgálat eredményeképpen látott napvilágot: NATALIA JAKOVENKO: *Ukrajna rövid története a kezdetektől a 18. század végéig*. Kijev, Heneza, 1997., illetve: JAROSZLAV HRICAK: *Ukrajna rövid története. A modern ukrán nemzet kialakulása a 19–20. században*. Kijev, Heneza, 1996. A két új szemléletű kötet sikerét mutatja, hogy mindkettő elnyerte a Varsói Keleti Szemle 1997-es díját a legjobb külföldi történelmi munkáért. Erről részletesebben l.: ŁASZKIEWICZ, HUBERT 1998: *Fehéroroszország, Litvánia, Lengyelország és Ukrajna történelmének szintézise*. –/ Regio. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam. 4. szám. 146. o.

³⁰ A közös tankönyv ukrán szemszögét l.: HRICAK, JAROSLAV 1998: *Az Ukrajna, Lengyelország Fehéroroszország és Litvánia által létrehozandó közös tankönyv előkészületei és kiadása – ukrán szemszögéből*. –/ Regio. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam. 4. szám.

Vizsgált témánk – a Rzeczpospolita időszakának története – az ukrán tanterv szerint a két tantárgy keretein belül is szóba kerül: az Ukrajna története és az egyetemes történelem újkori szakaszánál. Mindkét tárgy esetében a 8. osztályban kerül sor az említett témakör megtanulására, mivel a tanterv által előírt tananyag elosztás szerint az Ukrajna története c. tárgy esetében a XVI–XVIII. századi események; az egyetemes történelem keretein belül pedig a XV. század vége – XVI. század elejétől 1789-ig zajló eseményeket tárgyalják.

A tan- és segédkönyvek anyagának vázlatos bemutatásával tehát arra kerestem a választ, milyen képet közvetítenek ezek a taneszközök a lengyel–ukrán kapcsolatokról és a Rzeczpospolita korszakáról.

Az egyetemes történelem oktatásához 2000-ben új tankönyv készült, melynek szerzője Birjulov I. M. A tankönyv a középiskolák, gimnáziumok és liceumok 8. osztályára vonatkozó tantervnek megfelelően készült és az újkor első szakaszát (XVI–XVIII. század vége) tárgyalja. A 200 oldalas tankönyv 16 nagy témát és 34 fejezetet, a végén alfabetikus mutatót tartalmaz a kiemelt fogalmakról. A vizsgált témánkkal a 9. téma foglalkozik, melynek címe: Lengyelország a XVI. században – XVII. század első felében.

A XVI. századi Lengyelország gazdasági fejlődése, az állam berendezkedése és az ellenreformáció eredményeinek bemutatása után tér rá a szerző a külpolitikára. Itt kerül sor a lublini unió tárgyalására. A szerző szerint, „a livóniai háború idején a Litván Nagyfejedelemség nagyon nehéz helyzetbe került. Így az 1569-ben Lublinba összehívott szejmen a lengyel slachta rákényszerítette a litván urakra azt a megegyezést, mely alapján Lengyelország és Litvánia egy államba egyesül – a Rzeczpospolitába.”³¹ Az új állam berendezkedéséről leírja, hogy a Rzecz Pospolita vezetője lengyel király és litván nagyfejedelem is volt egyben, akit az általános szejm választott meg. Az egyesült országok mindegyikében külön közigazgatás, bíraskodás, költségvetés és hadsereg működött.³²

A nemzetiségi viszonyokról azt olvashatjuk, hogy a Rzeczpospolita – soknemzetiségű állam, melyben a lengyeleken kívül a lakosság felét az ukránok és fehéroroszek (beloruszok) alkották. Majd félkövér betűtípussal kiemeli a tankönyv, hogy az ukrán és fehérorosz területeken a lengyel–litván földesurak gyarmatosító politikát folytattak, mely abban nyilvánult meg, hogy a földeket a mágnások és a slachta elfoglalta, az ukrán-fehérorosz lakosságot eljobbágyosította, erőszakkal kényszerítette rájuk a katolikus vallást, a lengyel nyelvet és kultúrát.³³ A vallási ügyekről megtudhatjuk, hogy az ellenreformáció győzedelmeskedett az országban, és Kelet felé is kiterjesztették a missziót az ukrán–fehérorosz területekre, de itt erős ellenállásba ütköztek. Ezért más utat választottak, meghagyták a pravoszláv liturgiát és a szertartás ukrán nyelvét, de a római pápa fennhatósága alatt. Erről a vallási unióról a határozatot a breszti egyházi zsinaton fogadták el, az így létrejött új egyházat uniátusnak nevezték.³⁴

A Jagelló-dinasztia kihalása után következő választott királyok felsorolását követően az utolsó alfejezetben a lengyelek keleti terjeszkedéséről (expanziójáról) esik szó. Itt a szerző hangsúlyozza, hogy az ország külpolitikájában az Oroszországhoz fűződő viszony játszotta a központi szerepet, valamint igyekeztek megőrizni az ukrán és fehérorosz területeket. A livóniai háborúban aratott győzelem és a kedvező béke – 1582-ben – mely Báthory István révén Livóniát a birtokukba juttatta, elbizakodást adott a lengyel mágnásoknak, és az orosz belpolitikai viszályokat felhasználva III. Zsigmond még az orosz trónra is igényt nyújtott be. Mindezek eredménye: két Moszkva elleni háború, melyek felőrölték a Rzeczpospolita erejét, amire igen nagy szüksége lett volna a törökök elleni harchoz, mivel Podólia és Volhínia veszélybe került általuk.³⁵

³¹ BIRJULOV I.M., 1997: *Az újkor története. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára.* / Kijev, Heneza. / 97. o.

³² Uo. 98.

³³ Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo. 99.

A fejezet végén található következtetések között ezt olvashatják a diákok az új lengyel-litván államról: „A létrehozott Rzecz Pospolita egy nemesi földesúr-jobbági viszonyon alapuló köztársaság volt, ahol lépten-nyomon érezhető volt a mágnások és a slachta önkénye.... Az ellenreformáció eredményeképpen az ukrán és fehérorosz területeken bevezették az unitus vallást (a pápának alárendelt pravoszláviát). A belső gyengeség eredményeképpen a Rzecz Pospolita komoly külpolitikai veszteségeket szenvedett.”³⁶

Az Ukrajna története c. tantárgy tanításához 1997-ben jelent meg új tankönyv,³⁷ melyet H. K. Svigýko szerkesztett és a XVI–XVIII. századot öleli fel, így ez is meg egyezik a központi tantervben előírt nyolcadikos tananyaggal. A tankönyv 46 témában dolgozza fel a mintegy két évszázadot, elég nagy részletességgel. A művet számos kép, ábra és térképmetszet gazdagítja, illetve a már megszokott forrásművek, kérdések és feladatok mellett több elsajátítást elősegítő eleme van. Idesorolható a szakszótár, amely különböző fogalmakat magyaráz meg, az ukrán területek történelmi-földrajzi elnevezéseinek (XIII–XVIII. század) jegyzéke, valamint az ukrán történelem rövid kronológiája vagy azon országok uralkodóinak jegyzéke, melyekhez Ukrajna történelme kapcsolódott a XIV–XVIII. században.

A vizsgált témánkkal már a legelső paragrafusban találkozunk, melynek címe: Az 1569-es lublini unió. A fejezetben részletesen körüljárja a szerző az unió előfeltételeit, az unió körüli harcokat, a lublini szejm eseményeit, és az ukrán területek elcsatolásához kapcsolódó következményeket. Így már az elején leszögezi a szerző, hogy az „utolsó” unió feltételei már az egész XVI. század folyamán érlelődtek, mivel „Lengyelország nem mondott le arról, hogy az ukrán földek és Litvánia hozzá tartozzanak, mindent megtett a kötelékek szorosabbra fűzése érdekében, megteremtette a litván függetlenségi törekvések ellenzékét”. Majd azt is hozzáteszi, hogy a Litván Nagyfejedelemségben nem volt meg a politikai egység, a litván mágnások hajlottak az unióra, olyan feltételek mellett, hogy mindkét ország megőrzi politikai önállóságát. Szerinte „ettől a nagyhatalmú, náluk nagyobb számú, pravoszláv vallású ukrán és fehérorosz főnemesség visszaszorítását remélték”. Vagyis ezzel azt sugallja a szerző, hogy a korabeli társadalmi-politikai elitben a litvánoktól jelentősebb tényezőként hatottak az ukrán és fehérorosz főnemesség, ami enyhe nemzeti elfogultságot mutat. Az ukrán és fehérorosz mágnások az unió veszélyei között a politikai hatalom elvesztése miatti félelem mellett, súlyosabb fenyegetésnek vélték a Galiciában már bekövetkezett katolizálást.³⁸

Az egyetemes történelemtankönyvnél jóval részletesebben kitért a szerző az unió körül kibontakozó harcokra: 1548-ban a litván autonomisták által megválasztott fejedelem Zsigmond Ágost lengyel király lett. „Ádáz harc kezdődött: egyfelől a lengyel pánok küzdöttek a Litván Nagyfejedelemség ellen, másfelől a fejedelemségen belül az unió hívei és ellenzői hadakoztak egymással.”

Majd Zsigmond Ágost livóniai háborúba való beavatkozását tárgyalja, melynek terhei miatt az volt az eredménye, hogy a „litván, ukrán és fehérorosz slachta a lengyel unió elfogadását követelte a nagyfejedelemtől. Ez volt az egyik döntő tényező, de a legnagyobb súlya a slachta azon törekvésének volt, hogy a lengyelekéhez hasonló privilégiumokat szerezzenek...”³⁹ A Lublinba összehívott közös lengyel-litván országgyűlés ismertetésénél a szerző hangsúlyozza, hogy mind a lengyel, mind a litván küldöttek eltérő feltételekkel képzelték el az uniót: míg a litvánok széles körű autonómiát és saját pénznemet akartak, a lengyelek a teljes beolvastást javasolták. „A livóniai háború és a belső torzalkodások következtében meggyengült Litvánia nem volt képes megvédeni állami érdekeit”, így a király a lengyel érdekeknek megfelelően döntött: nemcsak Volhínia és Podólia elszakítását

³⁶ BIRJULOV I.M., 1997: *Az újkor története. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára.* / Kijev, Heneza. / 100.

³⁷ Korábban egy 1995-ös kiadású, Szerhijenko H. J.– Szmolj V. A. által szerkesztett „Ukrajna története (a legrégibb időkől a XVIII. század végéig)” című tankönyvet használtak, mely a középiskolák 7–8. osztálya számára készült.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo. 5.

mondta ki Litvániától, hanem a kijevi és a braclavi terület is közvetlenül lengyel fennhatóság alá került. „A Litván Nagyfejedelemség érdekei szóba sem kerültek, az ukrán nép érdekeiről nem is beszélve.”⁴⁰ Vagyis a szerző szerint a litvánok – éppúgy, mint az ukránok – csak szenvedő alanyai voltak a lengyelek érdekérvényesítésének.

A tankönyv szerint a lublini unió az ukránok számára rendkívül súlyos következményekkel járt, mivel az ukrán földek túlnyomó része Lengyelországhoz tartozott, a csernyihiv-sziverszkij földeket a moszkvai állam, Bukovinát Moldova és Kárpátalját Magyarország birtokolta, így az ukránok önálló nemzeti léte került veszélybe.⁴¹ A könyv által emlegetett önálló nemzeti létre – ami azelőtt sem volt független – mért csapások tragikusságát színes jelzőkkel nagyítja fel a szerző: „A lengyel mágnások és a slachta előtt megnyílt az út, hogy a bekebelezett ukrán földeken kegyetlenül kizsákmányolják a parasztokat és a kispolgárokat, szellemi rabságba döntsék a népet.”⁴² A fejezet utolsó részében részletesen kitér a szerző az ukránok által lakott területeken bekövetkezett közigazgatási és igazságszolgáltatási változásokra.

A 2. fejezetben a XVI–XVII. század első felében az ukrán társadalomban végbement változások bemutatására kerül sor. Ebből megtudhatjuk, hogy az ukrán lakosság ellengyelesítése és katolizálása érdekében a lengyel királyok bőkezűen osztogatták birtokaikat a lengyel slachta tagjainak, és velük egyenlő rangra emelték az ukrán slachtát, melynek következtében az ukrán mágnások és ukrán slachta felemelkedése intenzívebbé vált. „Az ukrán pánok helyzeti és személyes érdekeik védelme érdekében átvették a lengyel nyelvet és a katolikus vallást”, ezáltal hatalmas nagybirtokokat szerzete, és „valóságos „kiskirályokká” váltak, nem voltak alárendelve semmiféle helyi igazgatási szervnek, az uralkodó akarátát is nehezen fogadták el.”⁴³ Itt mintha szemrehányást tenne az ukrán főuraknak behódolásuk miatt, melyből a szovjet éra gazdag=rossz – szegény=jó képlet mereng fel az olvasó előtt, de később javít saját nemzete képén, kiemelve, hogy „az ukrán slachta nem rendelkezett nagy birtokokkal és hű maradt a pravoszláv valláshoz. A lengyel slachta mindinkább kiszorította a hatalomból az ukrán slachtát, aminek következtében az utóbbiból többen beálltak a kozákok közé, a Bohdan Hmelnickij vezette felszabadító háború idején pedig a felkelők soraiban találjuk őket, a kozák sereg vezetői lettek.

A területek gazdasági fejlődését áttekintve a szerző elismeri, hogy az unió révén gyors ütemben épültek újjá a mongol–tatár hódítások nyomán elpusztult városok, majd kézműves, kereskedelmi és közigazgatási központokká váltak.

A 3. fejezet a kozákság és a Zaporizzsjai Szics kialakulását tárgyalja. A kozákság mint a szabadság szimbóluma, napjainkban igen előkelő helyet foglal el a nemzeti történetírás eszköztárában a dicső múlt és a függetlenségi törekvések ábrázolásánál. Ennek megfelelően a tankönyvek hasábjain előforduló megjelenítésük mindig szubjektív, elfogultsággal és pozitív jelzőkkel teli. Pl.: „A kozákság szabadította fel az ukrán területek jelentős részét a lengyel slachta megszállása alól, és fektette le az ukrán államiság alapjait.”⁴⁴ A kozákság megjelenéséről, eredetéről és társadalmi bázisáról sok információt találhatunk, illetve azt is megtudhatjuk, hogy fő feladatuk a déli határok védelme volt a tatárokkal szemben, melyre már 1520-ban a kormánytól kaptak megbízást. A XVI. század 40-es éveiben Dmitro Visneveckij egyesítette a szétszórta kozák csapatokat és a Dnyeper egyik szigetén, a Horticán 1552-ben földsáncal és palánkkal megerősített települést építettek, így jött létre a Zaporizzsjai Szics. A zuhogókon túli Zaporizzsjai Szics a Litván Nagyfejedelemség, később pedig a Rzeczpospolita és a Krími Kánság lakott birtokai között terült el.⁴⁵ Vagyis itt a szerző a kozák állam területét, mint önálló, jogilag független területet állítja be. Néhány oldallal később, azonban már azt olvashatjuk, hogy

⁴⁰ Uo. 7.

⁴¹ SVIGYKO H. K., 2001: *Ukraina története XVI.–XVIII. század. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára.* / Lviv, Szvit Kiadó. / 9. o.

⁴² Uo.

⁴³ Uo. 13.

⁴⁴ Uo. 24.

⁴⁵ Uo. 28.

„a Zaporizzsjai Szics az állam távoli peremvidékén jött létre, ahol már nem érvényesült az állami közigazgatás keze, a kozákok belátásuk szerint szervezhették meg életüket.”⁴⁶

Dmitro Visnevecky „legendás híró történelmi személyiség”, aki Zsigmond Ágosttól is kért segítséget a törökök–tatárok elleni védelem megszervezéséhez, de negatív választ kapott, így az orosz cárt, IV. Ivánt kérte, vezessenek közös hadjáratot, amelyre 1556-ban került sor. A kozákok hadjáratainak hatására csökkent a tatárok támadókedve az ukrán területek iránt. Visnevecky halála után sem bomlott fel a kozák szervezet, sőt, „miután Litvánia és Lengyelország megkötötte a lublini uniót, s az ukrán területek a Rzecz Pospolita fennhatósága alá kerültek, valamint annak következtében, hogy Galiciában, Volhíniában, a kijevi földék déli részén és Nyugat-Podóliában egyre nagyobb arányokat öltött a robot és fokozódott a nemzeti-vallási elnyomás, a kozákság létszáma erősen megnövekedett”⁴⁷ – vonja le következtetésként a szerző.

Rendhagyó magyarázatot ad a tankönyvkészítő Zsigmond Ágost 1572. évi intézkedésére, amivel a lajstromozott kozákok intézménye alakult ki. Véleménye szerint az intézkedés oka az volt, hogy „a kozákokra folytonosan panaszkodó tatárokkal és törökökkel rendezze a kapcsolatait, rendeletet adott ki, amely kimondta, hogy a módosabb kozákok egy részét állami szolgálatba kell állítani a déli határoknak a török és tatár támadások elleni megvédelmezésére”.⁴⁸

A Rzeczpospolita feudális társadalmi szerkezetében a kozákság köztes helyet foglalt el a parasztság és a slachta között. A slachtichoz hasonlóan a kozák katonai szolgálatot teljesített és nem volt korlátozva a személyi szabadsága, de a slachtictól eltérően nem lehettek alárendeltjei.

A kozákok küldetésstudata is többször hangsúlyozásra kerül a tankönyvben, egyrészt mint a pravoszlávia fő védelmezői, másrészt a Szics „az akkori Európa életének fontos tényezője”, mivel „a fő akadályt képezte az Oszmán Birodalomnak a keresztény világ elleni hadjárataiban. A török–tatár agresszió elleni harcukban a kozákok nemcsak az ukrán területeket, hanem a többi országot is védelmezték.”⁴⁹

A XVI. század második felében „az ukrán nép szociális, nemzeti és vallási elnyomása következtében egyre többen szöktek Zaporizzsjába, ami gyökeresen megváltoztatta a kozák közösséget, többek között erősödött közöttük a lengyelelles hangulat, elmélyült a szociális megosztottság”. A kozákságnak mint rétegnek a megerősödése, a zaporizzsjaiak részvétele a Lengyelország által viselt háborúkban, a szerepük a határok védelmében, valamint a külföldi segítségkérések következtében a kozákság tudatára ébredt, és arra hogy különleges katonapolitikai jelentőségük van. A XVI. század végén kirobbant kozák–paraszt felkelések okát a tankönyv szerzője mégsem csak ebben látta, hanem elsősorban abban, hogy „a Rzecz Pospolita uralma időszakában az ukrán területeken a lengyel mágnások és nemesek önkényeskedéséről számos eset tanúskodik. Ettől az uralomtól legtöbbet a parasztok és a polgárok szenvedtek”.⁵⁰ Ennek következtében a kozákok olyan helyzetbe kerültek, amikor a harc elkerülhetlenné vált, így került sor a Kristof Koszinszkij, vagy a Szeverin Nalivajko vezette felkelésekre. A felkelések leverésére a lengyel király parancsba adta, hogy a slachta hirdessen nemesi felkelést, és kemény kézzel vessen véget a lázongásnak. Sztanyiszlav Zsolkevcszkij vezetésével ez meg is történt: a kozákok elvesztették legjobb erőiket, tüzéségüket, harci zászlóikat és jelvényeiket.

Röviddel ezután azonban Lengyelországnak lett szüksége a kozákokra, beavatkozott a moldvai ügyekbe, ezért segítségért fordult a zaporizzsjaiakhoz. A kozákok egy része radikálisan visszautasította ezt, viszont a többség hajlandó volt kompromisszumot kötni azzal a feltétellel, ha rehabilitálják őket. Szamijlo Kisko hetmannak sikerült kieszközölnie a lengyel kormánytól a „bűnök bocsánatát”, így a kozákok ki lettek küldve Moldvába, Erdélybe és Livóniába harcolni. A kozákok bátorságát és hősiességét több

⁴⁶ SVIGYKO H. K., 2001. i.m. 33.

⁴⁷ Uo. 30.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo. 43.

⁵⁰ Uo. 60.

hadjárát eseménytörténetének leírásával igazolja a szerző, s azt is hangsúlyozza, hogy „a Rzecz Pospolita nem volt képes megvédelmezni déli határait a török-tatár agresszióval szemben... Az évente megismétlődő ukrainai török-tatár pusztítások hiteles tanúbizonyságai a krónikák”.⁵¹

A XVI. századi hitéletnél olvashatunk a reformáció és a szocinianizmus (unitarizmus) hatásáról az ukránlakta területeken, valamint a jezsuiták tevékenységéről (1569 után aktivizálódtak) és a pravoszláv egyház helyzetéről, mely nem nevezhető kedvezőnek 1453 után, a törökök konstantinápolyi hódítása, illetve a görögkeleti egyházban folyó hatalmi harcok következtében egyaránt. Miután az ukrán területek nagyobb része a katolikus Lengyelország hatalmába került, a pravoszláv egyház helyzete még kritikusabbá vált, gyakoriak voltak a templomfoglalások, az egyház életébe világiak szólhattak bele, kevés volt a mecénás, az oktatás szintje alatta maradt a katolikusnak. Kulturálisan bezúgult, csak egyházi szertartásos irodalmat adott ki. Aki nyugat-európai egyetemeken kívánt magasabb képzettségre szert tenni, arra kényszerült, hogy latin könyvekből tanuljon és (ideiglenesen vagy végleg) áttérjen a katolikus hitre.⁵²

Az egyházi társaságok pozitív hatása mellett, a szerző sok kollégájától eltérően, pozitív hangvétellel ír a breszti unióról és a görög katolikus vallás létrejöttéről. A mély válságot megélő pravoszláv egyházon belül már régen szükségesek voltak a reformok, a katolikus és pravoszláv egyházi unió gondolata pedig már az 1580-as évektől társadalmi viták és tárgyalások tárgyát képezte. 1594-re sok pravoszláv főpap sürgette az egyházegyesítést, a püspökök szokali közgyűlésén szinte valamennyien aláírták azt a nyilatkozatot, amelyben beleegyezésüket adták az unió megkötéséhez, ám az 1596 októberében Brestben összeült egyházi zsinat idejére már sokan elpártoltak, s állásfoglalásukban elvetették az uniót. A néptömegeket illetően pedig ezt írja a tankönyv: „Akik távol álltak a politikától és semmit nem tudtak a patriarkátus helyzetéről, az unióhoz teljesen negatívan viszonyultak.”⁵³

Az egyházi unió következményeiről pedig azt olvashatjuk: „Az 1596. évi breszti egyházi unió Ukrajnában elősegítette a nemzeti-kulturális mozgalom felélénekülését. Az ukrán nép felszabadító harcának egyik alapvető jelszava volt a pravoszláv hit védelme.”⁵⁴ Ennek ellenére különböző okok miatt egyre növekedett a görög katolikus hívek száma, főleg Galiciában, ahol erősebb volt a katolikus befolyás. Soraikat gyarapították egyes neves egyházi ideológusok is. Sőt, a XVII. század elején Ukrajnában egyetlen egyetlen pravoszláv püspök sem volt – ismeri el a szerző. Ugyanakkor: „A görög katolikus egyházat nem emelték egyenlő rangra a római katolikkal. A római katolikus klérus ráadásul nem nézte jó szemmel az uniót, mert abban az ukránok és fehéroroszok tényleges katolizálásának akadályát látta. A királyi hatalom a görög katolikusokat a pravoszlávok fölé helyezte, de kevesebbre értékelte őket a római katolikusoknál. Tagadhatatlan, hogy a görög katolikus egyház a kulturális hidat jelentette Ukrajna és Nyugat-Európa között.”⁵⁵

A Rzeczpospolita értékelésével több fejezetben is találkozhatunk. Például, az „Ukrajna a XVII. század közepének felszabadító háborúja küszöbén” című paragrafusban, melynek 1. alpontja: „A felszabadító háború mint történelmi szükségszerűség”. Vagyis ebből a címből már következtethetünk, hogy a korabeli lengyel-ukrán kapcsolatok egyik legfontosabb ütköző- és vitapontjához értünk. Az ukrán történetírásban a Bohdan Hmelnickij vezette 1648–57. évi felszabadító háborúnak kulcsfontosságú jelentősége van, egyrészt az ukrán nép függetlenségi harcainak megalapozásában, az államiság hagyományainak megteremtésében (ők ide vezetik vissza). A kozákság harcainak csúcsát jelentette ez a lengyelelles felkelés, mely egyes történészek interpretációjában

⁵¹ SVIGYKO H. K., 2001: *Ukrajna története XVI.-XVIII. század. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára.* / Lviv, Szvit kiadó. / 72. o.

⁵² Uo. 55.

⁵³ Uo. 57.

⁵⁴ Uo. 123.

⁵⁵ Uo. 123.

„nemzeti-felszabadító háború”, mások szerint „szabadságharc”, egyéb vélemények szerint „ukrán nemzeti forradalom” volt, s eredményeképpen egy kozák államalakulat jött létre Zaporizzsjai Had néven.⁵⁶ Ennek fényében nem meglepő, hogy ebben a tankönyvben az alig 10 évet felölelő eseménysorozatnak 8 fejezetet szentelnek, ami pontosan 60 oldalnyi terjedelemben lett kifejtve.

„A XVII. század első felében az ukrán területek nagyobb részét kezében tartó Rzeczpospolita Európa egyik legnagyobb országa volt. Szociális-politikai tekintetben azonban elmaradottnak számított a többi országhoz képest. Az országban a mágnások önkénye és a slachta anarchiája uralkodott.” Nem túl objektív értékelés, ami tovább folytatódik annak szemléltetésével, milyen „rablogazdálkodást” folytattak a lengyel mágnások és a slachta, a Rzeczpospolita „egész társadalmi-politikai berendezkedése, az anarchia, az önkény, a bérleti és a jelzalogrendszerek és feltételek, a magánszolgálatban álló katonaság, a vámrendszer” hogyan gátolták a városok, a kézműipar és a kereskedelem fejlődését.⁵⁷

A Rzeczpospolita keményebben lépett fel a zaporizzsjai területtel szemben is. Kevés számú kozákot vettek lajstromba, a többieket viszont az a veszély fenyegette, hogy ismét jobbagysorba süllyednek. A kozákság rétege nem volt egynemű: a kozák vezetők falvakkal, malmokkal rendelkeztek, míg az egyszerű kozákok bérmunkát is vállaltak a kozák előljárók földjein. Vagyis ezzel magyarázza a szerző, hogy „a kozákság egésze érdekelt volt abban, hogy az ukrán területek felszabaduljanak a lengyel nemesi megszállás alól, mivel még a lajstromozott, tehetős kozákok is állandóan szenvedtek a mágnások önkényétől, akik elvették földjeiket, műhelyeiket, nem akarták elismerni a királyi oklevelekben biztosított előjogokat”. Majd alább hozzáteszi: „Az ukrán nép felszabadító harcának részét képezte az a törekvés is, hogy megszüntessék a nemzeti-vallási elnyomást. A lengyel mágnások, a slachta, a katolikus papság lenézte az ukrán nyelvet és kultúrát. Az 1569. évi breszti egyházi unió után a lengyel slachta tervszerűen és céltudatosan kényszerítette az ukrán lakosságra a katolicizmust, megtiltotta az ukrán nyelv használatát az intézményekben és a tanintézetekben. Mindez az ukrán nép etnikai egységének megszűnésével fenyegetett és történelmileg szükségszerűvé tette az ukrán nép felszabadító harcát.”⁵⁸

Egy egész fejezetet szentel a tankönyv Bohdan Hmelnickinek, aki „a lengyel nemesi rendszer elleni felszabadító háborúba vezette Ukrajna népét és megalapozta az új államiséget”.⁵⁹ Hmelnickij mint politikus és hadvezér tehetségét, kiemelkedőségét többször is hangsúlyozza a szerző. Például az 1648. december 23-i kijevei bevonulása kapcsán azt olvashatjuk: „A kijeveikkel együtt üdvözölte a hadvezért Pajiszij jeruzsálemi pátriárka és Szilvesztr Kosziv kijevei metropolita. A pátriárka a hetmant „fényességes fejedelem”-nek nevezte. A kijevei-mohilai akadémia diákjai „könyörgő imákkal és hangos tetszésnyilvánítással, Mózesként, megmentőként, felszabadítóként fogadták, aki kimenekítette a népet a szörnyű rabságból, és akinek a neve – Bohdan (isten adta) – is jó ómen”.⁶⁰ A hetman életének és tevékenységének mérlegénél ezt olvashatjuk róla: „Európai rangú, kiváló hadvezér volt, aki a kontinens egyik legjobb hadseregét állította fel. A hadtörténelemben a XVII. század legkiválóbb hadvezérei – Oliver Cromwell, II. Gusztáv Adolf, Jan Sobieski, Savoyai Jenő – között van a helye.”⁶¹

A felszabadító háború előzményei közül kiemelendő az 1637–38. évi népfelkelés és annak leverése, mely után „feszült helyzet alakult ki Ukrajna délkeleti vidékein.”⁶²

⁵⁶ Ezt az államalakulatot tekintik a jogfolytonosság zálogának, mely a Kijevei Rusz szétesése után továbbvitte az ukrán államiséget hagyományát és az 1917-ben rövid időre kikialtott Ukrán Népköztársaságon át garantálta a mai Ukrajna számára a kontinuitás láncszemét.

⁵⁷ SVIGYKO, 2001. i.m.: 131–132.

⁵⁸ Uo. 132.

⁵⁹ Uo. 135.

⁶⁰ Uo. 155.

⁶¹ Uo. 190.

⁶² Ukrajna mint történelmi fogalom visszavetítése és használata a korszak tárgyalásánál általánosan elterjedt az egész tankönyvben.

Lengyelország újabb török–ellenes hadjárata és a kozákok haderejének felhasználása ennek során elősegítette a kozák csapatok gyors növekedését. A tengeri hadjárat megszervezésével megbízott Hmelnickij saját személyes sérelme viszont közrejátszott abban, hogy a királyi megbízatás álcája alatt zászlaja alá gyűjtse a kozákokat és egy lengyelelles felkelés tervét készítse elő. A tatárokkal kötött szövetség szintén a kezdeti sikereket alapozta meg, a lengyel sereg vereségei meglepetést okoztak, így a kormány azonnal elkezdte keresni a béke lehetőségét a Zaporizzsjai Sziccsel és követet küldött tárgyalni. Ugyanakkor a tárgyalások idejét mindkét fél erőgyűjtésre használta. A tankönyv szerint az új kutatások arra derítettek fényt, hogy „a lengyel slachta, mint privilegizált réteg nem kívánt egyenrangú tárgyalásokba bocsátkozni a pimasz alattvalókkal, a „szolgákkal”. B. Hmelnickij magával a királlyal, IV. Ulászlóval akart tárgyalni, de az uralkodó váratlanul meghalt”.⁶³ Az új király, János Kázmér még megválasztása előtt tárgyalásokba kezdett Hmelnickijjel, mivel tisztában volt azzal, hogy Lengyelország még nincs felkészülve egy nagy háborúra, és megígérte a hetmannak, hogy felülvizsgálja a Zaporizzsjai Had panaszait, hogy „kozákok fölött ne uralkodjanak a pánok”, és békét ajánlott.⁶⁴ Ezzel a békével zárult a „felszabadító győzelmi menete” 1648-ban, azonban mindkét fél tisztában volt azzal, hogy ez a béke nem lesz hosszú életű, s 1649 májusában már tovább is folytatódtak a hadi események.

A többéves, változó sikerekkel folytatódó harc egyik fő eredménye az ukránok szempontjából, hogy „létrejött az ukránok kozák állama”. Az ukrán kozák állam legitimitásának és függetlenségének bizonyítására a tankönyv egy egész fejezetet szentel, melyben ilyen alponatok találhatóak: A kozákság mint az ukrán államiság előfeltétele; Az államiság kezdetei; Az államiság tényezői; Az állam belső és külső funkciói. Az államszervezet mintáját a tankönyv szerzője szerint a Zaporizzsjai Szics adta, amely a XVII. század első felében „már sajátos Kozák Köztársaság volt a Rzecz Pospolita gyéren lakott vidékén.”⁶⁵ Majd alább hozzáteszi, hogy a kozákok sikeres török–tatárelles hadjáratai és védekezése „olyannyira megnövelte a Zaporizzsjai Szics nemzetközi tekintélyét és erejét, hogy a kozákok fokozatosan eltávolodtak a királyi hatalomtól, és Lengyelországtól függetlenül cselekedtek”. A „kozákság függetlenségének” igazolására több történelmi dokumentumból idéz a szerző: „A király 1625-ös levele, amit a helyi szejmekhez intézett, arról szólt, hogy a kozákok nem akarnak alattvalók lenni, önálló államot alkottak és egész Ukrajna nekik engedelmeskedik; a városokban és a falvakban saját rendjüket vezetik be, követeket küldenek, szerződéseket kötnek, döntenek háborúról és békéről.” Valamint Bethlen Gábor 1628. évi a svéd követtel folytatott eszmecserejéből is citál: „A kozák nép eltörölheti Lengyelországot, ha akad egy bölcs nemes lelkű vezetője.” Következtetésül pedig azt olvashatják a diákok, „tehát a kozák állam létrejötté ily módon senki számára nem jelentett meglepetést”.⁶⁶

Annak ellenére, hogy alább elismeri a szerző, hogy „az 1649. évi zborivi béke értelmében a Rzecz Pospolitán belül létrejött a kozák autonóm terület, amelyhez a Kijevi, a Braclavi és a Csernyihivi vajdaság földjei tartoztak, és ahol kizárólagosan érvényesült a hetmani hatalom”,⁶⁷ a hetmani államról mint teljesen független államalakulatról ír. Az új államot „ősi nevekkkel” illeték: „Rusz” vagy „Ruszok földje”. Hmelnickij dokumentumaiban a következő megfogalmazásokat találjuk: „...hogy Ukrajna oszthatatlan maradjon”, „a polyákok azzal foglalkoznak a legtöbbit, hogy Ukrajnát meghódítsák”, stb. Ezután is többször találkozunk Ukrajna mint szuverén

⁶³ SVIGYKO, 2001. i.m.: 145.

⁶⁴ Uo 154.

⁶⁵ Uo. 158.

⁶⁶ Uo. 158–159.

⁶⁷ Uo. 159.

állam emlegetésével: pl. „A szejm jóváhagyásával János Kázmér 1651 januárjában parancsot adott az Ukrajna elleni hadjárat előkészítésére.” Vagy: „Ukrajna határai mentén megkezdtek a lengyel csapatok összevonását.”⁶⁸

„Az európai államok elismerték Ukrajna szuverenitását, elküldték követeiket, szerződéseket kötöttek. Az ukrán államiság „meggyőző bizonyítéka”, hogy a moszkvai állam államközi tárgyalásokba kezdett vele, ami 1654-ben a két állam szövetségre lépéséhez vezetett.”⁶⁹ Ennek a szövetségnek a létrejöttével is külön fejezetben foglalkozik a szerző, felvázolja a cári kormányhoz fűződő kapcsolatok előtörténetét, a perejaszlavi tanács menetét és ismerteti „Bohdan Hmelnickij cikkelyeit”. „Jóllehet a moszkvai állam rendkívüli mértékben szeretett volna törleszteni Lengyelországnak az 1618. évi deulini fegyverszünet és az 1632. évi poljanovi béke következtében elszenvedett területvesztésekért, mégsem szegte meg a békeszerződést, közben azonban B. Hmelnickijel is fenntartotta a kapcsolatot.” Amikor nyilvánvaló lett, hogy a hosszú háborúban kimerült Lengyelország nem képes sikeresen hadat viselni egy erős állam ellen, Alekszej Mihajlovics cár beleegyezését adta B. Hmelnickij segítségkérésére. Így született a cári rendelet, melyben az uralkodó „magas személye alá rendelte Bohdan Hmelnickijt és az egész Zaporizzsjai Hadat a városokkal és tartományokkal egyetemben, hogy a bátor férfiak révén megvédelmezze őket minden bajtól”.

A szerző a perejaszlavi tanács következtében létrejött megegyezéssel kapcsolatosan többször is hangsúlyozza, hogy ez „két egyenrangú fél – a moszkvai állam és Ukrajna – szövetsége” volt, mégsem erről tanúskodik az a tény, hogy csak a hetmannak és a sztarsinának kellett felesküdni a cárra, a V. Buturlin vezette orosz küldöttség viszont a cár nevében megtagadta ezt az esküt. Az 1654 márciusában Moszkvában megfogalmazott ún. Bohdan Hmelnickij cikkelyei (Márciusi cikkelyek) a szerző értékelésében egyfajta „alkotmányos jelleget is viselt”, mivel „meghatározta Ukrajna állami-jogi berendezkedését: autonómiát biztosított Ukrajnának”.⁷⁰

A Bohdan Hmelnickij nemzetközi politikája c. fejezetben a korabeli helyzet értékeléséről ezt olvashatjuk: „Már a XVII. század 20–30-as éveiben számos európai politikus úgy értékelt az ukrán területeket, mint a Rzecz Pospolita „Achilles sarkát”, ahol nagy horde-rejű kozák-paraszt felkelésekre került sor, ádáz vallási és politikai harcok dúltak. Európára különösen nagy hatást gyakorolt a nemzeti-felszabadító háború. Hiszen ezt megelőzően a Rzeczpospolita Európa legerősebb állama volt, amelyikkel, ha sok ország részéről nem is állt fenn baráti viszony, de nem ártott vele békében élni. És akkor hirtelen egy jelentékeny területen hatalmas népmozgalom lángol fel, amit képtelen elfojtani.”⁷¹ Az 1648–57. évi események jelentőségét és súlyosságát alább is többször hangsúlyozza a szerző: pl. amikor arról informál, hogy a Rzeczpospolita a katolikus Európa védőbástyája volt, ám az ország ukrán területein kirobbant felkelések a 20–30-as években már megakadályozták a lengyel királyt abban, hogy a Katolikus Ligát hathatósan támogassa. 1648 elején pedig kirobbant a Bohdan Hmelnickij vezette felkelés, ami nemzeti-felszabadító háborúvá nőtte ki magát, súlyos csapást mérve a Rzeczpospolitára.⁷² Majd így folytatja: „Új szövetségek voltak kialakulóban, új irányt vett az országok politikai orientációja, más országok lettek vezető hatalmak, s ebben a folyamatban nem kevés szerepe volt Ukrajnának. Ugyanis az 1648–54. években zajló nemzeti-felszabadító háború gyökeresen megváltoztatta Kelet-Európában a helyzetet, ami kihatott egész Európára. A Rzecz Pospolita, miután elveszítette területeinek egy jelentős részét, s vele együtt a kozákságot, mint katonai erőt, hanyatlásnak indult, noha még több évtizedig próbálkozott az elveszített területek visszaszerzésével. Ezzel ellentétben a moszkvai állam, a jelentős ukrán területek hozzácsatolásának köszönhetően, idővel Európa keleti felében a legfőbb katonai-politikai erővé vált.”⁷³

⁶⁸ SVIGYKO, 2001. i.m.: 164,162.

⁶⁹ Uo. 161

⁷⁰ Uo. 174–175.

⁷¹ Uo. 177.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.178.

A lengyel mint ellenségkép többször nyíltan is kifejezésre került a tankönyv hasábjain: pl. „harc a lengyel nemesi betolakodók ellen Volhíniában és Podóliában.”⁷⁴

Az 1648–57. évi események után a Rzeczpospolita fogalmával és a lengyel kormányhoz fűződő viszonyról már nem túl sok említést találhatunk a tankönyvben. Többek között „Az andruszovói béke (1667)” és a „Hajdamák mozgalom a Jobbparti Ukrajnában” című résznél. A kudarcral végződött orosz–török háború (1710–1711) és a prúti béke megkötése után I. Péter kénytelen volt lemondani a lerombolt, kimerült és gyéren lakott Jobbparti Ukrajnáról, amely a nemesi Lengyelország fennhatósága alatt maradt. A Jobbparton ismét megindult a gyarmatosítás Lengyelország társadalmi viszonyainak és berendezkedésének restaurálása jelszavával.⁷⁵ A terület benépesítése elősegítésére különböző kedvezményeket nyújtó szlobodákat hoztak létre, minek hírére áramlottak az emberek, azonban az adómentes időszak hamar eltelt, s a katolikus papság újból felerősített katolizációja miatt időről időre spontán felkelések, lázadások törtek ki. Az egész XVIII. század folyamán többször is kibontakozó népmozgalmak, felkelések a hajdamák mozgalom néven váltak ismertté. Okai: társadalmi, nemzeti-vallási elnyomás.

Az első hajdamák felkelés 1734-ben Kijev és Braclav vidékén bontakozott ki, amikor a Jobbparti Ukrajnában megjelent az orosz katonaság, hogy támogassa III. Ágost trónigényét. „A felkelők számítottak az orosz katonaság támogatására, mivel arról volt szó, hogy a Jobbparti rész újraegyesül a Balparti Ukrajnával.” Am nem így történtek az események: a lengyel slachta és a cári katonaság együttesen verte le a felkelést. A felkelőkkel való kegyetlen leszámolás csak ideiglenesen szakította félbe a felkelések hullámát.

A XVIII. század 60-as éveiben a hajdamák mozgalom Jobbparti Ukrajnában új lendületet vett. Ennek okai: a Kijev vidéki parasztok kedvezményes éveinek lejárta, valamint a Rzeczpospolitát feszítő belső problémák. Oroszország nyomására II. Szaniszló Ágost király és hívei a szejmben felvetették a katolikusok és a pravoszlávok egyenjogúságának kérdését. Erre az ellenzéki beállítottságú mágnások és nemesek „konföderációba” tömörültek, azaz ideiglenes katonai-politikai szövetséget kötöttek a királyi hatalom elleni harchoz. A szerző szerint a „konföderációsok tevékenysége kiélezte Ukrajnában a nemzeti-vallási viszonyokat. Könyörtelenül leszámoltak az ukrán lakosság azon részével, amelyik nem akarta elhagyni a pravoszláv hitet. Ez az erőszak és önkényeskedés váltotta ki a felkelés kitörését.”⁷⁶ Tehát itt is megjelenik az általános sztereotípiája az áldozatszeréről.

Végeredményben a szerző azt a következtetést vonja le, hogy a hajdamák mozgalom és a „kolijivcsina” kimerítette Lengyelországot, amelyre „a súlyos válság és hanyatlás időszaka következett. A szomszédos monarchikus államok, amelyek régóta beavatkoztak a Rzecz Pospolita belügyeibe, kihasználták az ország meggyengülését. 1772-ben Oroszország, Poroszország és az Osztrák Monarchia aláírta a megegyezést Lengyelország első felosztásáról. Ennek értelmében Galícia Ausztriához került. 1793-ban megtörtént Lengyelország második felosztása. A Jobbparti Ukrajnát Oroszország kapta meg. Az ukrán területek történetében minőségileg új időszak kezdődött.”⁷⁷

„A Lengyelország és Oroszország közötti 1667. évi andruszovói béke és az 1686. évi örök béke a Dnyepert jelölte meg határnak, így Galícia hosszú időre elszakadt a kelet-ukrajnai államalkotó folyamattól, sőt a Jobbparti felszabadító mozgalomtól a XVII. század végén – a XVIII. század elején. A lengyelek üldözték azokat, akik korábbi lakhelyükön maradtak és akikkel szemben felmerült a mozgalomban való részvétel gyanúja. A XVII. század második és a XVIII. század első fele ezeknek a valamikor gazdaságilag legfejlettebb ukrán területeknek az életében a gazdasági és kulturális hanyatlás időszaka

⁷⁴ SVIGYKO, 2001. i.m.: 185

⁷⁵ Uo. 310.

⁷⁶ Uo. 313.

⁷⁷ Uo. 317.

volt. A hanyatlást az állandó háborúk, a slachta önkénye, a Rzecz Pospolita gyenge központi hatalma eredményezte.⁷⁸

A fentebb már említett négyoldalú történelemegyeztetések eredményeképpen létrejött egy történelem-segédkönyv, melyet nem kimondottan középiskolásoknak adott ki az oktatási minisztérium, hanem humán gimnáziumok, liceumok és felsőoktatásban résztvevő hallgatók és tanárok számára, ám vonatkozó fejezeteit érdemes görcsö alá venni.⁷⁹

A sorsforduló kezdetét jelentő lublini unió eseményeit a sokatmondó: „Ukrajna-Rusz – a fölösleges harmadik a „két nemzet közösségében” (1569–1648)” cím alatt tárgyalja a szerző. Az unió értékeléséről ezt olvashatjuk: „a megegyezés átalakulása ellenségeskedéssé, mely a Ukrajnában a Ruina, Lengyelországban pedig a Potop eseményeiben érte el véres apoteózisát, egy lassú folyamatnak volt az eredménye, mely során a két nép egyik sebet ejtette a másik után a vallási fanatizmus, társadalmi sérelmek, nemzeti büszkeség és nagyhatalmi ambíciók nevében”.⁸⁰

Az egyesülést a szerző is a brevi unió óta fennálló közeledés kulminációjának tartja, melyre mindkét ország (Lengyelország és a Litván Nagyfejedelemség) biztonsága szempontjából volt szükség, hisz egyrészt a Teuton Lovagrend, másrészt az egyre erősödő moszkvai állam felőli fenyegetettség fokozatosan nőtt. Bár a XV. század folyamán a pravoszláv ukrán és fehérorosz felső réteg körében voltak ellenzői a lengyel–litván uniónak, de a megszakításokkal 1558-tól 1583-ig tartó livóniai háborúban meggyengült Litván Nagyfejedelemségben egyre inkább szélesedett az a felfogás, hogy a Moszkva elleni harchoz egy erős szövetségesre van szükség.⁸¹

Hosszas tárgyalások után az 1569. január 10-én megnyílt közös lengyel–litván sejm ülésén ismét egymásnak feszültek a lengyel és litván rend képviselői, akik különböző állásponton álltak az unió elvi alapját illetően. Míg a litvánok föderatív elven képzelték el az egységet, a lengyelek Litvánia teljes beolvasztását szerették volna. Végeredményben sikerült megegyezni, és így 1569. július 1-jén létrejött a két nép föderatív állama, a Rzeczpospolita, melyben mindkét fél önálló politikai szervezetként funkcionált továbbra is: önálló kincstárral, bírói és jogrendszerrel, közigazgatási berendezéssel, és hadsereggel. A litván szuverenitás ára területi veszteség volt – Pidlaszja, Volhínia, a kijevi és braclavi terület jogilag átkerült a lengyelek fennhatósága alá.⁸² Tehát nagyjából ugyanazokat az információkat találjuk itt, mint az előbb idézett tankönyvben is voltak.

A Bohdan Hmelnickij nevével fémjelzett lengyelelles küzdelem terminológiája már a címben is eltér az általános középiskolai tankönyvektől, mivel az eseményt kozák forradalomként definiálja, és kronológiai határait sem 1648–1654-ben adja meg,⁸³ mint a hagyományos szovjet historiográfiai alapokon nyugvó tankönyvek, hanem a végét 1657-hez, Hmelnickij halálához köti.

Az újkor hajnalán fellángoló, majd 40 évig tartó véres események átszabták Ukrajna térképét és átrendezték az erőviszonyokat Közép-Kelet-Európában, életre hívtak egy óriási birodalmat – az Orosz Birodalmat –, és a szakadék szélére taszították a Rzeczpospolitát. A szerző felsorolja, hogy a történészek ezt az eseménysorozatot szokták nevezni nagy kozák háborúnak, kozák forradalomnak, felszabadító háborúnak, nemzeti-felszabadító háborúnak,

⁷⁸ SVIGYKO, 2001. i.m.: 350.

⁷⁹ JAKOVENKO, NATALIA 1997: *Ukrajna rövid története a kezdetektől a 18. század végéig.* / Kijev, Heneza.

⁸⁰ Uo. 119.

⁸¹ Uo. 120.

⁸² Uo. 121.

⁸³ A szovjet historiográfia értelmezésében a Bohdan Hmelnickij vezette szabadságharc célja a testvér orosz néppel való „újraegyesülés”, ami 1654-ben a perejaszlvi tanács következtében megszületett „márciusi cikkelyek” nyomán megvalósult, hisz ennek értelmében a cár protektorátusa alá vette a Zaporizzsjai Hadat. Így ők befejezteknek tartják a harcot, ami valójában a hetman haláláig, sőt egyes történészi vélemények szerint kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen Petro Dorosenko hetman haláláig (1676) folytatódott. Erről részletesebben l.: BOJKO, 2002. i.m.

hmelnyiccsinának, majd megindokolja, ő miért épp ezt a terminológiát választotta. A különböző historiográfiai műben felsorakoztatott kirobbanási okok és a célkitűzések ismeretében pedig azt hangsúlyozza, hogy azok közül egyiket sem lehet kizárólagosan elfogadni, mert egyik sem fogja meg az események drámaiasságát, hanem összességében kell figyelembe venni a társadalmi, vallási, nemzeti és függetlenségi törekvéseket.⁸⁴

Az 1648-ban kirobbant felkelés tárgyalása előtt Jakovenko felvázolja a térség külpolitikai erőviszonyait: a Rzeczpospolita ekkor Európa legerősebb országa volt. Nyugati szomszédai – Németország és Svédország – a harmincéves háború következtében romokban heverték. A keleti szomszéd – a moszkvai állam – még a szmolenszki háború utáni sebeit ápolgatta. A jobb időket is megélt, délen elterülő Török Birodalomban belső zavargások folytak: janicsárfelkelések, parasztlázadások. Ezalatt a nemesi köztársaság kiterjesztette hatalmát a Baltikumtól a Fekete-tengerig, és egy sor győzelmet aratott a XVII. század elején Oroszország és Törökország felett is. A gazdasági-társadalmi helyzet harmonikus és perspektivikus, azonban a felszín alatt már ott húzódtak azok a repedések, amelyek majd a kozák forradalom következtében már mindenki számára nyilvánvalóvá válnak. Idesorolható: a királyi hatalom és kormány gyengesége, politikai korrupció és a slachta kötelességtudatának gyengülése, mely a patriotizmus álcája alá rejtett egyéni érdekek és az „aranszabadság” védelmére korlátozódott.⁸⁵

A lengyel hadsereg és a kozákok közötti harcokat, megtorló hadjáratokat a szerző nem egyoldalúan és idealizálva írja le, hanem reálisan bemutatja a veszteségeket, a harc negatív tényezőit és a nép szenvedését, mert nem a hősiességet tartja fontosnak, hanem az emberek szémszögéből nézve és átélve az eseményeket, a nagy kozák forradalom idején „az emberek közt nem volt könyörület.”⁸⁶

Az 1654. év orosz–ukrán megegyezések tárgyalásakor a szerző itt is felsorolja a hazai és nemzetközi historiográfiában előforduló értelmezéseket, magyarázatokat arra vonatkozóan, hogy a cárral kötött megegyezés minek minősül: újraegyesülésnek, uniónak, perszonáluniónak vagy összeolvadásnak. A történetírás különböző értelmezésekből fakadó nézeteltéréseinek oka a szerző szerint, hogy már a hetman és Moszkva is mást-mást értett a perejaszlvi aktuson. Míg a hetman egy hasznos politikai húzást, mely garantálja a biztonságot és biztosítja a belső békét, addig a cár és a lakosság egy része – főként a pravoszláv papság hatására – úgy értelmezte ezt a segítségkérést és protektorátust, hogy a hetman fejet hajt a cár előtt és a „cár keze alá helyezi magát”, vagyis behódol. A szerző szerint ezekből a kétértelmű megfogalmazásokból adódtak a terminológiai félremagyarázások.⁸⁷

Tehát a fenti idézetek azt bizonyítják, hogy ez egy valóban rendhagyó történelmi mű, melyben benne vannak a tudomány legfrissebb eredményei, és nem a nemzeti látszóget és hazafiasságot hangsúlyozza, hanem a szomszédokkal való együttélés toleráns és objektív bemutatására törekszik a szerző.

Az utolsó elemzésre szánt mű szintén segédkönyvnek minősül és kifejezetten a vizsgált korszakot tárgyalja: SZASZ, P. M.: *Isztorija Ukrajini XVI–XVIII. szt. Navcsalnij poszibnik*. Lviv: Divoszvit, 2001. Az UTA Történeti Intézetének jóváhagyásával, a M.Sz. Hrusevszkij Ukrán Archeográfiai és Forrástani Intézet Lembergi Részlegének és a Kozák-kutató Intézet közreműködésével készült 291 oldalas segédkönyv elsősorban tanárok számára készült az 1998/1999-es tanévben Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma által elfogadott tanterv szerint a középiskolák 8. osztálya számára. A könyv 6 nagy témára osztja a korszakot, melyek további 29 fejezetekre, ún. §-okra bomlanak. Didaktikai szempontból igen jól szerkesztett mű, a végén kronológiai összesítővel, terminus és fogalommutatókkal, felhasznált és ajánlott irodalomjegyzékkel, melyek között nemcsak

⁸⁴ JAKOVENKO, 1997. i.m. 177.

⁸⁵ Uo. 180–181.

⁸⁶ Uo. 194.

⁸⁷ JAKOVENKO, 1997. i.m. 201.

ukrán, de lengyel és angol nyelvű művek is megtalálhatóak. Minden fejezet vége tartalmaz a megtanulásra ajánlott dátumokat, fogalmakat, valamint begyakorló kérdéseket és feladatokat.

A korszak tárgyalását az ukrán „földek” XV. századi helyzetének általános bemutatásával vezeti fel a szerző, ismertetve, hogyan kerültek az egykori Kijevi Rusz részfejedelemségei litván és lengyel befolyás alá. A lengyel–litván unió előzményeiről és körülményei kapcsán a szerző úgy tudja, hogy „Lengyelország régóta törekedett a Litván Nagyfejedelemség alárendelésére, azonban csak a XVI. század derekán értek meg a körülmények a két ország tényleges egyesülésére egy uralkodó fősege alatt, vagyis az unióra. Erre az időre a Litván Nagyfejedelemség nagyon meggyengült. XVI. század végén – XVII. század elején Moszkvával folytatott háború következtében elvesztették területeik jelentős részét. A livóniai háborúban elszenvedett vereség pedig tovább zilálta az országot.”⁸⁸ Majd alább hozzáteszi, hogy a háborúk által kimerült országban a litván mágnások és nemesek (slachta) körében egyre több híve lett a Lengyelországgal való egyesítésnek, kecsegtette őket a lengyel slachtával azonos előjogok megszerzésének lehetősége. Az ukrán slachta részéről is megvolt a hajlandóság az unióra, mivel nagyobb védelmet reméltek a török–tatár támadások esetén, valamint kedvezőbb külkereskedelmi esélyeket reméltek a nyugat-európai országokkal. Lengyelország viszont kihasználta Litvánia meggyengült helyzetét, hogy kelet felé terjeszkedjen. Vagyis a szerző szerint a lublini unió nem mindkét fél szükségyszerűségén alapult, csupán a litván fél gyengeségén és a lengyelek terjeszkedési vágyán.

A lublini unió ukránokra gyakorolt hatásáról megtudhatjuk, hogy lényegében a lengyel fennhatósághoz csatolás után is megmaradtak régi határviszonyai, bírói és közigazgatási rendszere. A volhíniai, braclavi és kijevi vajdaságban továbbra is a Litván Statútum volt érvényben, az ügyintézés ukrán nyelven is folyt. Az ukrán mágnások és a slachta a helyi kormányzati szervekben különleges előjogokkal rendelkeztek tekintet nélkül a vallási hovatartozásukra.⁸⁹ Vagyis itt nemcsak a negatívumok túlhangsúlyozásával találkozhatunk, hanem jogaikat is elismeri a szerző.

Objektivitásra vall a szerző alábbi megfogalmazása is: „A lublini uniónak voltak Ukrajna számára úgy pozitív, mint negatív következményei is. Pozitív eredményei közül kiemelhető, hogy egy állam keretein belül egyesült az ukrán etnikai területek nagyobb része, ami kedvezően hatott az ukrán nép kulturális és politikai szerveződésére, megteremtette az előfeltételeit a nemzetté válásnak. A Rzecz Pospolitában a zaporizzsjai kozákok aktívan bekerültek a politikai életbe és rövid időn belül önálló politikai erővé váltak. Ukrajna területén kiszélesedett az oktatási intézmények hálózata, megnőtt a nyugat-európai kultúra hatása.”⁹⁰

Negatív hatásai viszont a szerző szerint nem rögtön jelentkeztek Ukrajnában, de fájdalmas változásokat és megrázkódtatást okoztak az ukrán társadalom számára: nőtték a parasztok és polgárok adói és terhei; az ukrán lakosság nemzeti-vallási elnyomás alá került: hitük miatt üldözték, illetve korlátozták politikai, gazdasági és rendi jogaikat. Ennek következtében figyelhető meg az ukrán mágnások és a slachta körében végbement ellengyeledési folyamata, melynek hosszú távú eredménye az lett, hogy az ukránok elvesztették vezető rétegüket, vagyis politikai elitjüket. A központi hatalomról úgy véli, hogy a lengyel kormány nem tudta megvédeni az ukránlakta területeket sem a török–tatár betörésektől, sem a nemesi anarchiától, sem a királyi hadsereg garázdálkodásától.⁹¹

A Hmelnickij hetman nevéhez fűződő lengyelelles fellelést a szerző az ukrán nép nemzeti felszabadító háborújának nevezi és az előző műhöz hasonlóan egy sor objektív ok és körülmény összessége eredményének tekinti. A szerző itt az általános, más tankönyvekben is előforduló társadalmi-gazdasági életben lezajló lengyel elnyomást, nemzeti és vallási diszkriminációt és üldözést, illetve a társadalomban lezajlott átalakulást: az ukrán

⁸⁸ SZASZ, P. M. 2001: *Istoriajnyj Ukrainy XVI–XVIII. sz. Navesalnij poszibnik.* / Lviv: Divoszvit. / 16. o.

⁸⁹ Uo. 19.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ SZASZ, 2001. i.m. 19-20.

nemesség ellengyelesedését, a kozák réteg felemelkedését és vezető politikai tényezővé válását sorolja fel. A fő kirobbantó okként azonban azt tartja, hogy az ukrán társadalmi rendek a koraújkori nemzet stádiumába lépve éles ellentétbe kerültek a lengyel slachta uralmával.⁹²

A patriotizmus és küldetéstudat hatja át mondatait, amikor Bohdan Hmelnickij személyéről ír a szerző és azt ismerteti, miért állt a kozák felkelés élére: „B. Hmelnickij látta, hogy a kozákok, parasztek és polgárok szenvedései a lengyel slachta igája alatt már minden határt felülmúltak, ezzel már nem lehetett megbékélni. Az igazságosságához és szabadsághoz vezető út tehát csak fegyveres felkeléssel érhető el.”⁹³

Hasonló hangnemben íródott a következő 5 fejezet is. Jellemző, hogy a felszabadító háború, illetve az orosz círral folytatott tárgyalások leírása során a szerző gyakran használja az „ukrajnyszka derzsava” kifejezést, ami önálló államiságot feltételez. Pl: „Ukrajna számára az orosz cár protektorátusára azért volt szüksége, hogy győzelemmel fejezze be a háborút a Rzecz Pospolita ellen és megőrizze saját önállóságát.” A középiskolai tankönyvvel ellentétben viszont itt nem hangsúlyozódik túl, hogy két egyenrangú fél szerződéséről, szövetségéről volt szó Perejaszlavban, hanem az aktust a szerző cári protektorátusnak nevezi, és azt is leírja, hogy ezáltal korlátozódott Ukrajna állami szuverenitása és vazallusi függésbe kerülnek a cártól, melynek fejében adót fizetnek be a cári kincstárba.⁹⁴ Már csak az a kérdés, hogy milyen szuverenitásból indult ki a szerző.

Az objektív történeti munkák készítésénél figyelembe kell venni, hogy a nemzeti identitás fejlődésében nem demográfiai vagy nyelvészeti folyamatosságról van szó – ahogy azt a nemzeti történetírás állítja –, hanem nemzeti mítoszok elfogadásáról, melyeket többé-kevésbé tudatosan manipuláltak. A legnagyobb problémák akkor jelentkeznek, amikor ezek a mítoszok a politikatörténet területén bukkannak fel. A lengyel, litván, ukrán és fehérorosz népek múltbeli közös léte egyáltalán nem volt békés. A lengyel történészek felfogása szerint a lengyel–litván közös állam példát adott vallási toleranciából és demokratikus elvekből, miközben a fehérorosz és az ukrán történeti feljegyzések egészen másról tanúskodnak. Ugyanez igaz a XIX–XX. századi nemzeti viszonyokra, különösen a lengyel–ukrán, lengyel–fehérorosz és lengyel–litván kapcsolatok drámai jellegére a háborúk közötti és alatti időkben. Röviden tehát: hogyan lehet összeegyeztetni az áldozat és az elkövető szempontját? A legtöbb ukrán számára a XVII. század derekán kirobbanó lengyelelles kozák felkelés vezetője, Bohdan Hmelnickij nemzeti hős, aki felszabadította őket az elnyomó lengyel iga alól. A lengyel és zsidó nemzeti emlékezés azonban felelőssé teszi őt a lengyel nemesek és a zsidó lakosság véres lemészárlásáért. Vagyis a hagyományos nemzeti történetírások gyakran nem veszik figyelembe, hogy az elkövetők sok esetben maguk is áldozatok, mártírok. Egyértelmű tehát, hogy a nemzeti mítoszok és sztereotípiák kritikusai számára a nemzeti nézőpontok összeegyeztetése jelenti az egyik legnehezebb feladatot.⁹⁵

A tankönyvek elemzése következtében az alábbi következtetések vonhatók le az ukrán történelemtankönyvek lengyel–ukrán kapcsolatainak és a Rzeczpospolitának az ábrázolásáról:

- Általánosan elterjedt gyakorlat Ukrajna állami szuverenitásának hangsúlyozása a vizsgált korszakban;
- a lengyelek többnyire ellenség képében jelennek meg;
- gyakori a szubjektív, túlfűtött, patriotisztikus hangnem, ami az ukrán nép és a pravoszlávia felsőbbrendűségét sugallja.
- A tankönyvkészítésnél mindenképpen szükség lenne multinacionális szerzői kollektívák együttműködésére a fentebb többször idézett negatív sztereotípiák, torzulások vagy esetleg szándékos torzítások elkerülése végett.

⁹² SZASZ, 2001. i.m. 105.

⁹³ Uo. 106.

⁹⁴ Uo. 142–143.

⁹⁵ HRICAK, 1998. i.m.: 152–153.

IRODALOM

- Beregszászi Anikó–Csernicskó István 2004: Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező. –/ Magyar Nyelv, C. évfolyam. 2. sz.
- Bojko, O. D. 2002: Isztorija Ukrajini. / Kijiv: Vid. centr „Akademija”.
- Birjulov I.M. 1997: Az újkor története. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára. / Kijev, Heneza.
- Braun Éva 2007: Változások az oktatásban. / Közoktatás / XIV. évfolyam, 3–4. szám.
- Csepela Jánosné–Horváth Péter–Katona András–Nagyvajtai Anna 2003: A történelemtanítás gyakorlata. Tantárgy-pedagógiai tankönyv. / Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- F. Dárdai Ágnes 2006: Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás. / II. kötet. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és a Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozatának kiadványa. / Budapest.
- Davies, Norman 2002: Európa története. / Osiris Kiadó, Budapest.
- Font Márta–Krausz Tamás–Niederhauser Emil–Szvák Gyula 2001: Oroszország története. / Pannonica Kiadó, Budapest.
- Gebei Sándor 2001: Orosz-török béketárgyalások Karlócán és Konstantinápolyban. (1699–1700). –/ AETAS / 2. szám.
- Grzybowski, Stanisław 1996: Sarmatyzm. Dzieje narodu i państwa polskiego. / Warszawa.
- Hricak, Jaroslav 1998: Az Ukrajna, Lengyelország Fehéroroszország és Litvánia által létrehozandó közös tankönyv előkészületei és kiadása – ukrán szemzögből. –/ Régió. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam.
- Illés Pál Attila 1998: Történelem és integráció – konferencia a Közép-Európa Intézetben. –/ Régió. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam. 4. szám.
- Jakovenko, Natalia 1997: Ukrajna rövid története a kezdetektől a 18. század végéig. / Kijev, Heneza.
- Kłoczowski, Jerzy 1998: Fehéroroszország, Litvánia, Lengyelország és Ukrajna történetének új összefoglaló feldolgozásai. –/ Régió. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam. 4. szám.
- Kuzio, T. 2002: Identitás és nemzetépítés Ukrajnában. A „másik” meghatározása. –/ Régió. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 1. szám.
- Lagzi Gábor 2001: A lengyel liberalizmus. –/ Klió / 2. 10. évf. –/ Maciej Janowski: Polska myśl liberalna do 1918 roku. (A lengyel liberális eszme 1918-ig). Znak, Fundacja im. Stefana Batorego. Kraków–Warszawa 1998. 286 o./
- Łaskiewicz, Hubert 1998: Fehéroroszország, Litvánia, Lengyelország és Ukrajna történelmének szintézise. –/ Régió. Kisebbség. Közösség. Társadalom. / 9. évfolyam, 4. szám.
- Makarcsuk V. Sz. 2000: Isztorija derzsavi i prava zarubizsnih krajín. Navcsalnij poszibnik. / Kijiv: Atika.
- Niederhauser Emil 2001: Kelet-Európa története. / Budapest.
- Shulmann, Stephen 2005: A polgári és etnikai nemzeti identitás körvonalai Ukrajnában (Bosznay Csaba). –/ Kisebbségkutatás /14. évf. 4. szám.
- Sterr Attila 1997: Oktatási reform Ukrajnában a NAT tükrében. –/ Embernevelés / IX. évfolyam. 3. szám.
- Svivyko, H. K. 2001: Ukrajna története XVI–XVIII. század. Tankönyv a középiskolák 8. osztálya számára. / Lviv: Szvit kiadó.
- Szamborovszkyné Nagy Ibolya 2003: A történelemoktatás jelenlegi helyzete Ukrajnában. –/ Történelempedagógiai füzetek. / 15. sz. Budapest.
- Szamborovszkyné Nagy Ibolya 2002: Új általános iskolai történelemkönyveink (módszertani görcső alatt). –/ Közoktatás / 1. sz.
- Szamborovszkyné Nagy Ibolya 2007: Töretlenül és (szinte) változatlanul (A történelemtanítás régen és ma k. h. 22-44 között, Ukrajnában). –/ Történelempedagógiai füzetek. MTT Tanári Tag. és az ELTE BTK kiadványa. / Sorozatszerk.: Szabolcs Ottó. 25. / Budapest.
- Szasz, P. M. 2001: Isztorija Ukrajini XVI–XVIII. szt. Navcsalnij poszibnik. / Lviv: Divoszvit.
- Szokolay Katalin 1997: Lengyelország története. Budapest.
- Romsics Ignác 1998: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. / Napvilág Kiadó, Budapest.
- Tőkéczi László 1999: Beszéljenek a szövegek! Olvasásra ösztönzés és történelemtanítás. –/ Történelem, eszmék, politika. / Kairosz Kiadó, Budapest.
- Wandycz, Piotr S. 2004: A szabadság ára. Kelet-Közép-Európa története a középkortól máig. / Osiris Kiadó, Budapest.
- Zoltán András 2001: A nyelv mint a nemzettudat egyik eszköze Közép-Európában. / Kamusella, Tomasz D. I.: Language as an instrument of nationalism in Central Europe. = Nations and Nationalism, 7. vol. 2001. 2. no. 235–251. p. / Kisebbségkutatás /4. sz.

Felhasznált internetes publikációk:

- TÓTH SÁNDOR: Ukrajna államiságának kialakulása és népei. / http://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/tothsandor.pdf
- Karlovitcz János 2001: Tankönyvtípusok, tankönyvmodellek. / Új Pedagógiai Szemle / 01. sz. / <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2001-01-tm-karlovitcz-tankonyvtipusok>
- The World Factbook, Ukraine, Ethnic groups. / <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>.

A-19 Acta Beregsiensis. Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. – Ужгород: ПоліПрінт, 2010 – 248 с.
ISBN 978-966-2595-01-7

«Acta Beregsiensis» є науковим виданням Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. Даний том вміщує дослідження угорською, українською, англійською та німецькою мовами за перше півріччя 2010 року. До випуску ввійшли публікації викладачів та студентів інституту, а також закордонних науковців у сфері мовознавства, літератури, історії, педагогіки, біології, економіки та інших наук.

УДК 001(477.87)

ББК 72.4(4УКР-43АК)

Наукове видання

Acta Beregsiensis

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2010/2

Том IX, № 2

РЕДАКЦІЯ: *Козут А., Пенцкофер І.*

КОРЕКТУРА: *Г. Варцаба І.*

ВЕРСТКА: *Гороній А.*

ОБКЛАДИНКА: *K&P*

Відповідальні за випуск: *Орос І., Шови К.*

Здано до складання 14.04.2010. Підписано до друку 17.05.2010.

Папір офсетний. Формат 70x100/16.

Умовн. друк. арк. 19,9. Тираж 250. Зам. 428.

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.